

О НЕКИМ АСПЕКТИМА ФУНКЦИОНИСАЊА ПОЛИТИЧКЕ ВЛАСТИ У ДРУГОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ НА ПРОСТОРИМА ЈУГОСЛАВИЈЕ ПОЛИТОЛОШКО-СОЦИОЛОШКА АНАЛИЗА

Општи политички миље Краљевине Југославије до 6-јануарске диктатуре карактерисало је постојање мноштва странака – различитих политичких програма и опција, што је одражавало разноликост и неразвијеност социјалне структуре, разнородност националног и вјерског састава, различите степене економске моћи, знатне културне разлике. Политичка доктрина странака била је „инкорпорирана“ у вођама странака – представницима одређених друштвених слојева и нација.

Вјерске разлике су биле евидентно политизоване. Римокатоличка црква је посредно утицала на политичко расположење, а Православна црква је подржавала хегемонију српске буржоазије. У Првом свјетском рату југословенски етноси налазили су се, стицајем историјских прилика, на супротним странама фронта – негативни трагови таквих конфронтација задржали су се у свијести етноса, са чиме су често манипулисале поједине политичке странке.

Видовдански устав „афирмисао“ је политичко право грађана (бирачко право, право на удруживање, збор и договарање, слободу штампе), док је са друге стране у пракси демонстрирао заштиту јавне безбедности, проглашавајући да је свака писана или усмена анархистичка или комунистичка пропаганда злочин усмјерен ка промјени политичког и друштвеног система. „Богатство“ политичке културе репрезентаната етноса посебно је било препознатљиво у Парламенту – врећање читавих етноса, њиховог националног бића, историје, културе, традиције и обичаја; атак на моралне вриједности појединаца, свађе до крвавог обрачуна итд.

Шестојануарска диктатура је „обогатила демократију“ тако што је суспендовала устав, забранила рад политичким странкама и удружењима који имају племенско или вјерско обиљежје, вршила цензуру штампе, забрањивала зборове, на отвореној сцени је завладала антикомунистичка хистерија (терор)... итд.¹

Пред почетак Другог свјетског рата Краљевина Југославија је била држава – економски неразвијена, негативног историјског наслеђа (што је одређивало садржај социјалне диференцијације, привредне експлоатације и политичке борбе), претежно неписменог становништва, ниског просечног степена опште и политичке културе.

---

¹ Његош: „Зло се трпи од страха горега“.

У констелацији наведених друштвених односа Комунистичка партија Југославије је била успоставила илегалан рад, бројчано нејака, оптерећена фракцијском борбом и секташењем (око националног питања, питања односа са сељаштвом итд.). Пред рат, КПЈ је успјела да превазиђе фракционашење и секташење, оличавајући антифашистичку свијест и одбрамбену спремност. Партија је стала на становиште да се Југославија може бранити од фашизма само уколико би у себи интегрисала демократска права и равноправност њених етноса.

Војни и политички пораз Краљевине Југославије, унутрашњи раздор, слом грађанске политике, распад грађанских партија, непостојање политичког ауторитета дјела владајућих кругова који су хтјели одржање Југославије, нити пак политичког програма одупирању фашистичком раскомадавању Југославије условило је долазак КПЈ на друштвено-политичку сцену на просторима Југославије 1941. године.

Полазећи од претпоставке да је фашизам представљао животну опасност за етносе Југославије и уважавајући дугорочне прогресивне тенденције у кретањима етноса Југославије у смислу њиховог политичког повезивања и уједињавања на равноправним основама, могуће је било и отпочети организовану оружану борбу. Објективно, постојали су и актуелни интереси који су прогресивне снаге етноса наводили на тражење излаза у демократском и револуционарном преуређењу заједничке државе. Историјски слијед збивања даје за право тврдњи да је КПЈ не само једина била способна, по свом друштвеном карактеру, да ту историјску улогу испуни, већ да је она такав задатак правовремено учила тражећи најефикаснија средства и путеве за њихово извршавање.

У политичкој акцији, КПЈ је полазила од оцјене да Краљевина Југославија неће моћи успјешно да се одупре агресору услијед чега није (са другим антифашистичким снагама) ни формално ни фактички признала окупацију; од сазнања да би капитулантско приступање Југославије Тројном пакту у случају да остане на снази представљало тријумф реакције и учвршћивање њеног положаја у савезу са фашизмом, што би водило уништавању сваког покушаја демократске опозиције. КПЈ је настојала да искористи могућности и неопходности организовања свенародне ослободилачке борбе, а уколико дође до издаје буржоазије, спајање национално-ослободилачке са социјално-ослободилачком, тј. револуционарном акцијом. Такође, њен циљ је био да представља једину организовану политичку партију свих југословенских етноса, јер су остале партије биле неприпремљене, регионалне, а неке од њих иако противфашистичке нису биле у толикој мјери антифашистичке да би између „чекања“ и активне борбе против окупатора изабрале другу алтернативу. У таквим противрјечним друштвеним односима, КПЈ претендује на политичку власт као политичка партија:

а) својом организованошћу – мобилише чланство и симпатизере, формулише циљеве, способна је да разрјешава конфликте;

б) изражава тежњу за вршење власти на националном нивоу с намјером да у томе заступа интересе етноса, уважавајући историјске услове и околности изражавања социјално-класних и националних интереса етноса Југославије;

в) својом идеологијом – која је и имплицит и експлицит произлазила из Програма – предочава југословенским етносима да узроке распада југословенске државе не треба тражити у изукрштеним интересима етноса, него у националном хегемонизму, недемократичности и противнародности њеног система. КПЈ је полазила од тога да постојеће стање није несавладиво и да га треба прихватити као објективну реалност, што значи да у њему има друштвених снага и идејно-политичких претпоставки за постизање националне слободе и изградње демократске државе.

*(Не)условљеност конституисања политичке власти
– сукоб жеља и реалности*

У конституисању новог политичког система КПЈ је морала да пође од чињенице да је неопходно уважити општи друштвено-политички миље на просторима Југославије и у свету.

КПЈ је у конституисању новог политичког система пошла од нужне потребе отварања процеса политичке социјализације² са јасном намјером да се обезбиједи релативна униформност политичких норми и стандарда понашања припадника етноса, дјеловањем различитих агенаса, како би пренијели фундаментална политичка знања, осјећања, вриједности и норме понашања на припаднике етноса. С друге стране, процес политичке социјализације имао је за циљ оспособљавање носилаца политичке власти оним знањима која ће им омогућити да дјелују као политички актери у циљу остваривања одговарајућих политичких функција. КПЈ није била само инструмент политичке активности у процесу политичке социјализације, као носилац политичке артикулације и агрегације интереса, него је била и агенс у вредновању политичке садржајности, формирању мишљења о значајним политичким питањима, регрутовању људи за политичке функције.

С обзиром на то да је стара власт била компромитована и да су је чинили отворени противници револуционарног покрета, акција КПЈ у формирању нове власти пошла је од става да ту власт треба да чине устанички штабови, мјесни и општински комитети, истакнути комунисти или угледни грађани. Народна власт је имала одређене функције, обим,

² Русо: „створити владавину за народ, свакако је корисна ствар, али знам још кориснију – одгојити народ за владавину“.

садржај и компетенције (доносила је разне одлуке и упутства, рјешавала међусобне односе грађана, установљавала права и заснивала обавезе; прописивала понашање; организовала помоћ партизанским одредима, бранила зачетке новог поретка). Функционисање власти се заснивало на прихватању сагласности од стране припадника етноса, али и на принуди и сили. Свако одступање и супротстављање власти се у принципу кажњавало, а често се такво понашање проглашавало непријатељским. Власт је рачунала на прилагођавање и појединача и етноса новом политичком систему.

Да би се обезбиједио континуитет власти требало је поћи од претпоставке стварања услова да власт буде стабилна и да се обезбиједи организација њеног унутрашњег устројства и политичка организација друштва. Носиоцима политичке власти било је познато да се политичка власт сама по себи не може вредновати, него да се њене вриједности могу посредно констатовати (придржавање носилаца власти демократских начела одговорности – обавеза повремениог сазивања зборова и подношења извјештаја о раду; право бирача на изражавања неповјерења појединим члановима НОО и цијелим НОО, као и право смјењивања).

Основни проблем за КПЈ када је ријеч о функционисању политичке власти био је како суштински обезбиједити садржајност легалитета и легитимитета политичке власти, конкретније речено како организовати систем власти који ће у датим околностима почивати на одређеним хуманистичким и етичким вриједностима, политичким принципима, владавини права а не владавини појединача. Постављало се и питање какав садржај треба да има та политичка власт да би била прихваћена од етноса Југославије, уважавајући, неминовно, принцип различитости. Требало је поћи од претпоставке да етноси Југославије неће прихватити политичку власт само због навика и обичаја или страха од репресија – већ из увјерења у њену ваљаност и оправданост.

КПЈ је у конципирању садржаја и форме политичке власти прихватила могућност покушаја злоупотребе власти, свјесна да би то саму власт одвело ка илегалитету – владавини у којој би се власт изражавала у складу са принципима и правилима који су наметнути силом и нису прихваћени од оних над којима се влада. КПЈ је било познато из времена илегалног рада да нелегитимна влада није способна, нити пак показује вољу, да респектује принципе легитимитета, због чега таква влада прибјегава детроинизацији легитимитета, грубим насртајима на слободу појединача, група партија, етноса, застрашивању, формама насилне митологизације итд.

Да би процес демократизације у функционисању политичке власти добио на својој садржајности, форми и суштини потребно је било створити друштвене претпоставке за отварање процеса политичке партиципације и одлучивања као могућности добровољног, организованог учешћа појединача у иницирању, разматрању и доношењу политичких ставова и одлука и њиховој реализацији, с намјером да се на тај начин колико је

то могуће обликује политичка власт и оствари утицај на њу. Неоспорна је чињеница да је било и манипулације (илегитимитета) у процесу партиципације и одлучивања. Партиципација јесте шанса да се оствари утицај, али сам степен утицаја није увијек био једнак степену учешћа. Друго, централну позицију у процесу одлучивања имали су они који су формулисали садржај политичке власти – улога предлагача, иза чега се крила моћ која је своју вољу преко формалног, овлашћеног предлагача, претварала у званичне предлоге.

У намјери да на организован начин легитимно омогући размјену утицаја између становништва и носилаца политичке власти, КПЈ је организовала изборе носилаца политичких функција. Избори су изражавали захтјев да се успостави одговорна политичка власт која ће бити подвргнута контроли бирачког тјела и да се изрази осјетљивост бирачког тјела на понашање и дјеловање носилаца политичке власти. Изборне норме су биле: активно и пасивно бирачко право старијих од 18 година, без обзира на вјерску и националну припадност, по основи слободног одређења и изражене демократске воље, уз прецизирани процес кандидовања и утврђивања кандидата, тока самих избора, саопштавања изборних резултата до права на жалбу у случају злоупотребе. Као и у сваком другом политичком систему – КПЈ је била свјесна чињенице да је постојала могућност фалсификовања избора путем манипулације и дириговања. Постојала је могућност (а тога је и било) да се формално демократски избори претворе у акт инаугурације и политичке промоције и оних који својим врједностима то нису заслуживали.

Тешко је било очекивати да се може отворити процес продубљавања политичке културе, а да се не води рачуна о одговорности носилаца политичке власти. Одговорности у сфери политике налазе се између политике и права, што значи да се може појавити и као правна и као ванправна одговорност.

У функционисању политичког система 1941–1945. године принцип је био да се ванправна одговорност индивидуалног или колективног политичког субјекта увијек остварује пред тијелом који је том субјекту повјерио политички мандат, док се одговорност истих субјеката (индивидуалних или колективних) у правном смислу (кривична) остваривала пред специјалним органом – судом. У случају када је политичка одговорност била правно регулисана, поступак остваривања одговорности био је од почетка до краја правно разрађен, било да је ријеч о опозиву, смјењивању, кривичној одговорности политичких субјеката. Изрицање санкција правне одговорности према носиоцима политичких функција увијек је било праћено раскидом односа повјерења са тијелом које га је бирало (опозив или смјењивање са дужности), а када је било ријечи о кривичној одговорности изрицала се прецизно утврђена санкција по правном пропису.

С обзиром да је политички систем организовала КПЈ, доминирала је партијска одговорност носилаца политичке власти, као ванправна политичка одговорност која се сносила пред одговарајућим партијским органом или скупом. Санкције партијске одговорности биле су усмјерене на превенцију или кажњавање партијске недисциплине и нелојалности.

Функционисање политичког система било је праћено противрјечностима и асинхронијом. Те противрјечности препознатљиве су у, с једне стране, исказаном легитимитету који се потврђивао неприхватањем политичког система од стране етноса, из навика, обичаја, индивидуалног интереса или страха од репресија, већ и из увјерења у његову ваљаност и оправданост, али и у, с друге стране, покушајима илегалитета као израза злоупотребе принципа легитимитета.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Документи о развоју народне власти*, сабрао и уредио Леон Гершковић, Издавачка секција акционог одбора студената Београдског универзитета, Београд 1946.
2. *Документи о засједању АВНОЈ-а и ЗАВНОХ-а*.
3. *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа*, том X, књ. 1 и 2, Партијско-политичка документа, Војноисторијски институт, Београд 1961.
4. *Из историје Југославије 1916–1945*, Зборник предавања, Нолит, Београд 1958.
5. Косановић Ђорђе, *Економско-политичка дјелатност народне власти у току НОБ-а*, Институт за историју радничког покрета, Загреб 1964.
6. Кулић Димитрије, *Народноослободилачки одбори и судови у Србији*, Савремена администрација, Београд 1964.
7. Нешовић Слободан, *Сиварање нове Југославије 1941–1945*, Београд 1981.
8. Нешовић Слободан – Петрановић Бранко, *АВНОЈ и револуција – темељска збирка докумената 1941–1945*, Народна књига, Београд 1983.
9. Петрановић Бранко, *Револуција и контрареволуција у Југославији, 1941–1945*, Рад, Београд 1983.
10. *Пет година народне државе 1943–1948*, Култура, Београд 1948.
11. *Правосуђе у Југославији*, Накладни завод Хрватске, Загреб 1946.
12. *Прво и друго засједање АВНОЈ-а 26. и 27. новембра 1942. у Бихаћу, 29. и 30. новембра 1943. у Јајцу*, Стварност, Загреб 1963.
13. *Тако је рођена нова Југославија*, Зборник сјећања учесника II засједања АВНОЈ-а, књ. I и II, Култура, Београд 1963.
14. *Уставно право и политички систем Југославије*, Савремена администрација, Београд 1961.

ПАВЛЕ ВУКЧЕВИЧ

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ
НА ПРОСТРАНСТВАХ ЮГОСЛАВИИ
ПОЛИТИЧЕСКО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Резюме

Исходя от предпочтения что фашизм представлял жизненную опасность для народов Югославии и уважая при этом долгосрочные прогрессивные тенденции в движениях народов Югославии в смысле их политического связывания и объединения на равноправных основах, возможно было начать вооружённую борьбу. Исторический след сбываний даёт право что Коммунистическая партия Югославии не только одна была способна, по своему общественному характеру, чтобы выполнить эту историческую роль, но что она такое задание своевременно заметила требуя при этом самые эффективные средства и пути для их выполнения.

Новая политическая система в своём конструировании и эволюции пошёл от необходимой потребности открытия процесса политической социализации, исходя при этом от потребности включения всех видов политического участия в новых общественных предпочтениях. Трудно было ожидать что можно открыть процесс углубления содержания политической культуры, но что при этом не уважается различие о ответственности носителя политической власти. Учитывая что политическая система была организована коммунистической партией Югославии тогда преобладала партийная ответственность носителей политической власти, потому что санкции партийной ответственности были направлены к предупреждению или наказанию партийной недисциплины и нелояльности.

